

Satt under förmyndare

Berättelsen om Adina

Året är 1955. Jag är sex år och går med mina systrar den korta sträckan ner till stora grusvägen där bilarna kör. Vi står där vid björken och pumpen och ser att tant Adina Petersson komma gående. Hon är stor och tung. Hon vaggar lite när hon går. Hon är klädd i grå kjol och tröja, på benen har hon bruna tjocka strumpor och grova skor.

Alldeles vid vägen växer en stor björk och bredvid den finns en gårdspump. Gammelfaster Anna bor i stugan intill och använder brunnen för att hämta dricks- och tvättvatten. Hennes stuga är liten, röd med vita knutar med en liten veranda lagom för två personer. Runt verandan växer det kaprifol. Anna är sjuksköterska men bor ensam nu som pensionär. Hon flyttade hem till Småland på 30-talet från sitt arbete på Sankt Lars i Lund. Hon har diabetes eller som vi sa då, sockersjuka, och tar sprutor varje dag. Adina som är något yngre än Anna, har bott länge i byn, hon går ofta in till Anna för att prata lite och för att läsa Smålandsposten. Adina säger ofta att hon önskar sig en egen stuga och helst att få flytta till sina farföräldrars hem i byn Asa några mil norr om Växjö.

Vi samlas ofta där utanför vid pumpen, vi barn i byn. Men även vuxna samlas där ibland. Den ligger mitt i byn. Där stannar också *Kålesbussen*³⁵ som säljer kött och charkuterier. Det är bra för de som bor på landet och inte har nära affärerna. De kör från by till by och den kommer varje vecka. Där säljs prinskorvar, skinkor, lever, grisfötter, leverpastej, fjälster, fläskkotletter och ryggbiff. Adinas bror Ivan handlar åt sig och

35 *Kåles*, fonetiskt för KLS, Kronobergs Läns Slakteriförening. På grund av att få hade bil på landet körde livsmedelsföretag runt till byarna och sålde charkuterier. Möjligheterna till hemmaslakt försvann gradvis och det blev allt mer vanligt att djuren hämtades på gården och kördes till slakteriet i Alvesta.

systrarna, grisfötter för det mesta. Trots att det är systrarna som lagar maten är de inte betrodda att handla, nej de får inte ha hand om pengar och Ivan köper ofta grisfötter. Försäljarna i charkuteribussen heter Blom och Halvard, två stiliga män som tycker om att skoja med byns unga kvinnor. Det är populärt att handla hos dem och där träffas byborna och när de handlat står de ibland utanför dörren pratar med varandra. Nästan ingen i byn har bil så det är bra att man kan handla där från den rullande affären en gång i veckan.

Adina ser barn och tycker om att prata med oss. Jag är så liten så det blir inte så mycket prat med mig men jag lyssnar när hon talar med mina äldsta systrar och grannens pojke. Adina bjuder oss på honungskarameller och jag tar fast jag inte tycker om honung, suger på den ett litet tag men tar sen ut den i handen och kastar den när ingen ser.

Perspektiv och syfte

Min huvudsakliga ambition är att förstå en omyndigförklarad kvinnas vuxna liv på den svenska landsbygden i mitten av 1900-talet. Men syftet är också att sätta in detta i en kontext, ett samhälle som till stor del byggde på en agrar ekonomi där mannen var huvudpersonen på gården, ett samhälle som också var mån om att bevara en genetiskt frisk befolkning. Störande inslag - sinnessjuka, prostituerade och lösdrivare skulle tas om hand på ett sätt så att de inte rubbade en god samhällsordning och medborgarnas välfärd. Mitt syfte är också att förstå villkoren en omyndigförklarad kvinna hade vid den tiden. Anledningen till mitt val av och intresse för Adina är dels personligt men också för att det skapar större förståelse för det utanförskap som samhället sanktionerade och sanktionerar, som enskilda inte kunde och kan försvara sig mot.

Många gånger under mitt vuxna liv har min tidigare granne, Adina Petersson, varit i mina tankar. Visserligen var Adina ett halvt sekel äldre än jag men som barn ser man människan, inte åldern. Man upplever den varma känslan man möter, inte den status som hon har i samhället. Jag tänkte som barn inte på att Adina var en av de i samhällets ögon mest obetydliga, kvinna, bonddotter, som blev mentalsjuk som ung och senare tillsammans med sin syster, omyndigförklarad. Det är inte förrän jag själv blivit vuxen som jag insett vilken tragedi det var för henne att inte kunna göra det hon önskade sig, ha inflytande över djuren och arbetet på gården, kunna flytta hemifrån och söka annat arbete, köpa saker, eller ens som andra vuxna medborgare, kunna rösta i allmänna val. De omyndiga hade inte och har inte, de rättigheter som vi förknippar med vuxenlivet, det fullvärdiga medborgarskapet och kontrollen över sina liv. I sökandet efter litteratur som kan ge en bild, eller en motbild, till omyndigas villkor och deras upplevelse, finns en tystnad. Tystnaden är det icke-utrymme som omyndiga har, att de inte kunnat berätta om sina upplevelser, inte skrivit, inte haft en röst. Få har talat till dessa

kvinnors försvar eller skrivit deras berättelser. Två av dessa är Eva F Dahlgren (2013) med boken *Fallna kvinnor – När samhällets bottensats skulle lära sig veta hut* och Sofia Holmlund och Annika Sandéns (2013) *Usla, elända och arma. Samhällets utsatta genom 700 år*.

Metodreflektioner och källor

Den litteratur som finns om omyndiga vuxnas villkor är som nämnts begränsad. Kanske beror det på ett ointresse för deras problematik. De är utestängda från gemenskapen på ett högt påtagligt sätt och det har ofta med ekonomiska förutsättningar att göra. Med syftet att kunna förstå det annorlunda, ett socialt utanförskap har jag också sökt litteratur som ligger etnologin nära. En av dessa inspirationskällor är etnologen Lynn Åkessons (1991) avhandling *De ovanligas betydelse*. Hennes berättelser om ovanliga människor i sitt landskap Blekinge och de omgivande landskapen, ger en vidgad bild av ovanliga människors villkor. En annan källa är Lena Gerholms (1993) artikel *Galenskap eller djävulskap* där hon beskriver hur mentalsjuka i Tornedalen trots sina funktionshinder är integrerade i lokalsamhället, de betraktades som lite eljest, dvs. egna och udda, men ändå inte så väldigt annorlunda än andra. Var de galna eller var det djävulen som hade tagit dem i besittning? Det var frågan som hon ställde. Vad det än var fanns de i en omgivning som accepterade att de var annorlunda. Vidare har jag tagit del av litteratur om omyndiga och förståndshandikappade av Karl Grunewalds (2009) *Från idiot till medborgare* och SOU (1970:67) *Förmynderskap* och SOU:s (1991:46) betänkande för en ny lagstiftning *Handikapp Valfärd Rättvisa*. Britt Liljewalls m.fl. (2001) antologi *Kvinnor och jord* och jordbrukshistoriska serien *Det svenska jordbrukets historia* liksom Lena Sommestads (1992) *Från mejerska till mejerist* och Yvonne Hirdmans (2001) *Genus. Om det stabila föränderliga former*. Alva och Gunnar Myrdals (1935) bok *Kris i befolkningsfrågan* blev en central skrift som fick stort genomslag i debatten på 1930-talet och de kommande två decennier. Myrdals ansåg att i debatten om miljö och arv, arvet väntades spela en avgörande roll av befolkningens hälsa. Särskilt menade de, borde myndigheterna uppmärksamma sinnesslöa/sinnessjuka personer och möjligheten till sterilisering av dessa (Myrdal, 1935:85).

Under tiden jag skrivit har frågorna hopat sig. Vad innebar en omyndigförklaring egentligen? Var det Adinas psykiska ohälsa i kombination med ekonomiska överväganden som orsakade att hon och systemen blev omyndigförklarade? Eller var det samhällsandan som fick myndigheter att överväga detta? Vem var det som tog initiativet och varför? Vilka aktörer bidrog till beslutet? Berodde det på att hon var kvinna med små resurser och ingen möjlighet att göra sin röst hörd? I sökande efter svar på frågorna har det varit viktigt att förstå både samhällsanda,

lagstiftning och kvinnors möjligheter på en mycket begränsad arbetsmarknad under första delen av 1900-talet, särskilt gällande för kvinnor på landsbygden.

Mina minnen av Adina är ögonblicksbilder. Barn noterar vad som händer men den reflekterande blicken kommer först som vuxen. Inte minst har jag velat ge Adina en gestalt genom minnen av henne och syskonen som ständigt fanns närvarande under min uppväxt. Den empiriska grunden är mina minnen av Adina, minnen av mina föräldrars samtal om henne och familjen. Dessutom skrivna källor från Landsarkivet för att förstå orsakerna till omyndigförklaringen.

Karin Widerberg (1995) diskuterar minnesarbete i boken *Kunskapens kön* och ger råd hur man forskningsmässigt kan gå tillväga. Att plocka fram och beskriva konkreta situationer, behålla en saklighet utan inblandning av känslor, tolkningar eller klichéer. På så sätt kan vi komma både närmare upplevelsen eller personen som skildras. Saklighet ger också ett distanserat förhållningssätt. Metoden kräver både tid och trygghet – risken att känsliga delar av ens jag, kommer i dagen. Genom att i så konkret och neutralt läge som möjligt beskriva Adinas liv under tiden förändras min blick. Ytan viker undan och andra strukturer visar sig, det patriarkaliska systemet där kvinnor är inlåsta i sina traditionella roller, klassklyftor som hindrar rörlighet och en brist på förståelse för psykiskt funktionsnedsatta (Hirdman, 2001; Ekerwald, 2013). Genom att skriva om Adina har min syn på de agrara villkoren under första halvan av 1900-talet förändrats. Arbetet med materialet och detaljstudien av en människas liv har medfört en, som Widerberg (1995:129) skriver, en *medvetandehöjning*. Det har också gett en helhetsbild av villkoren för omyndigförklarade som i stort sett varit oförändrade under det senaste seklet.

Kvinnan i jordbruket fram till 50-talet

En majoritet, 73 procent, av den svenska befolkningen bodde och arbetade på landet vid sekelskiftet 1900 enligt Statistiska centralbyråns (SCB) historiska statistik 1720-1967. Det skedde dock en tilltagande inflyttning till städerna och i mitten av 1930-talet var fördelningen av befolkningen mellan land och stad jämn. Den tilltagande urbaniseringen medförde att städerna växte med både arbetstillfällen och bostäder. Men fortfarande kunde Sverige kallas för ett jordbruksland, tillgången till jord och skog, djurhållning och odling var värdefull. Under krisåren i början av 1930-talet och in på 1940-talet fanns fortfarande en trygghet i att kunna producera sin egen mat, kött, mjölk, ost och bröd. Köttet kom huvudsakligen från gris, nötboskap och får. Potatis och andra rotfrukter odlades för det egna hushållet, hönhållning och äggproduktion var vanliga i varje bonde- och torphushåll. För att klara sin försörjning var alla familjemedlemmar viktiga i det dagliga arbetet.

Kvinnor på landsbygden hade under första hälften av 1900-talet få försörjningsmöjligheter. Att hitta en man och gifta sig var den konventionella vägen till livsuppehållet. Som ung ogift kvinna var det vanligt att städslas som piga på en annans gård. Alternativet var att även som vuxen stanna hemma i föräldrarnas hushåll. En kvinna som inte fann en äktenskapspartner kunde stanna kvar och arbeta för mat och husrum i hemmet och när föräldrarna dog, arbeta vidare för den bror som övertog gården. Oavsett ålder skulle hon komma att kallas för "hemmadotter" eller "flicka". Som dagsverkare med timpenning kunde både kvinnor och män få en viss inkomst. Dagsverkare, både män och kvinnor, behövdes vid höskörd och potatisplockning och när säden skulle köras in och tröskas. På 1900-talets början fanns det vissa möjligheter inom äldrevården och inom sjukvård men det senare krävde utbildning. Anställning utanför hemmet var som omyndig i stort sett omöjligt och likaså fanns inte heller möjligheten att flytta hemifrån.

Arbetet på jordbruken var i huvudsak *genuskomplementärt* och *könsmärkt* (Hedenborg & Wikander, 2003:70; Hirdman, 2001). Män och kvinnor arbetade sida vid sida men med olika uppgifter. Kvinnor tog hand om korna och mjölken och dess förädling till smör, ost och messmör. De skötte smådjuren och hönsen. De ansvarade för hushållsarbete för textilier och kläder och hemmets skötsel. Det var ett ständigt och ibland tungt arbete med långa arbetsdagar. Barnen hjälpte till i jordbruket, flickor såväl som pojkar. Det var många sysslor i hemmet och på gården som barn kunde hjälpa till med. Barnarbetet bestod i att korna skulle ha sitt foder och mjölkas, släppas ut på betet där de också handmjölkades utomhus på sommaren. Hönsen var lagom stora för barnen att lära sig ta hand om, även små barn kunde öppna luckan till hönsgården och stänga på kvällen, samla in ägg och ge dem mat.

Arbetsuppgifter för hela familjen på ett jordbruk i det agrara samhället saknades inte. Männerna hade ansvar för att plöja, harva och så. Gräset skulle slås, höskörden hässjas, bärgas och köras in, säden skäras och bindas till kärvar för att senare tröskas. Slagtröskning försvann med en ökad mekanisering, först genom så kallade vandrings som drogs av oxar eller hästar och senare mekaniska tröskor med hjälpmotor eller elektricitet. Hela familjen hjälpte till med att potatisen sattes på våren och plockades upp på hösten, många händer behövdes. Kvinnorna på gården tog hand allt som hör till kropp, omsorg och vård (Hedenborg & Wikander, 2003). De skar och beredde kött och fläsk efter slakten på hösten, att det saltades eller konserverades. Mjölken kärnades till smör och ystades till ost, säden kördes av mannen till kvarnen för att malas och som kvinnorna senare bakade bröd av. Ull och lin bereddes till textilier, senare kom bomullen och färdigt tyg att köpa. Inredning och städning föll på kvinnornas lott. Omsorgen om barn, sjuka och gamla var också deras uppgift (Sjöberg, 2001).

Mjölkningsen skedde generellt i svenska lantbruk för hand ända fram till 1940-talet då mjölkmaskinen introducerades och ystning och smörtillverkning övergick alltmer till mejerier där män dominerade i arbetskraften. På den gård

som Adina och syskon hennes föräldrar ägde och brukade utgjordes arbetet till största delen för hand. Från att handmjölkningen var en kvinnouppgift blev det med mekaniseringen en mansuppgift, kvinnor var inte välkomna inom den nya typen av mejerier (Olsson, 2001; Morell, 2001; Sommestad, 1992). För att införa maskinmjölkning krävdes elektricitet och på gården där familjen Petersson bodde installerades inte el förrän efter att gården sålts på 1960-talet. Hästen hade blivit allt vanligare som dragdjur under 1900-talet även om det fanns enstaka jordbruk som höll oxar. På 1950-talet blev traktorn oundgänglig för jordbrukaren. Till Adinas familj kom aldrig vare sig elektricitet, mjölkmaskin eller traktor.

Gården

Gården som syskonen växte upp på, omfattande 33 hektar (ha) mark varav 12 ha åker och 21 ha skog, ett $\frac{1}{4}$ mantal³⁶ och betraktades traditionellt som ett stort hemman. Den kunde väl försörja familjen, två vuxna och fyra barn. Farföräldrarna hade under tidiga sekelskiftet flyttat till byn Kättilstorp och köpt en av de fyra gårdarna. De hade fyra-fem kor, några kalvar, höns och en häst. Adina och hennes tre syskon fick tidigt hjälpa till på gården med både hushålls- och lantbruksarbete. Under de svåra depressionsåren i början av trettioalet var det relativt gott ställt med egen mjölk, ost, kött, ägg och potatis. Avkastningen av gården blev en trygghet under de åren. Även senare, under krigsåren, var det tryggt att stanna kvar på gården.

På gårdar där man vidmakthöll traditioner eller inte ekonomiskt och utbildningsmässigt förmådde mekanisera, blev kvinnorna fast vid det tunga arbetet. För kvinnor med varannan dags 6-årig folkskola, utan yrkesutbildning på hushållsskola, lantmannaskola eller läroverk, fanns få arbeten utanför det egna jordbruket. Det som stod till buds var hushållsarbete i ett annat hem eller dagsverken. Så lunken mellan hus och fåhus gick vidare dag efter dag medan åren gick och möjligheten att gifta sig, flytta eller få en anställning och egen försörjning blev allt svårare.

Adinas bror Ivan kom att bli ensam ansvarig för gården från 1936 efter föräldrarnas död. Ända till dess att gården såldes och renoverades i slutet av 1960-talet, fanns ingen elektricitet, inget varmvatten, dusch eller avlopp. Huset var omodernt, dess bakom lagården, uppvärmning av bostaden skedde genom eldning i kökets vedspis och i sovrummens kakelugnar. Salen som vardagsrummet kallades, var stängd vintertid för att spara bränsle. Rut hade eget rum och Ivan också men

36 Ett mantal är den jord som kunde försörja en familj och infördes under 1600-talet i Sverige. Mantalet låg till grund för beskattningen av befolkningen där en markägare betalade skatt till kronan. Hela byn Kättilstorp bestod av ett mantal, en gammal grund för beskattning av jorden. Byen delades då upp i fyra enskilda brukningsenheter vilka i princip kvarstod in på 1960-talet.

Adina sov i kökssoffan. Hon steg upp tidigt och eldade i köksspisen och satte på kaffe, tog fram bröd och ost. De åt vid köksbordet och sedan gick de ut i lagården och mjölkade, fodrade kor, häst och höns. Den ensidiga kosten kompletterades med bär och svamp. Adina var den av syskonen som tyckte om att gå i skogarna runt byn. Det var inte bara bären som lockade utan också känslan av frihet från de två syskonen som bodde kvar.

Adina går i skogen och kan alla stigar och visar oss sina bästa kantarellställen. Hon hittar som ingen annan. Skogen är hennes vän och tillflykt från det svåra, hon går de mjuka stigarna, ser ekorn som springer på marken från träd till träd, pilar upp för stammen. Råven skyntar ibland men mest i skogskanten när det är tidig morgon, fåglarna finns där som sällskap och det gröna omger henne som en andra kappa. I skogen finner hon ro och frihet, naturens tecken skiftar. Hemma är hon så medveten om sin situation, hon ser Ruts synvillor och aggressivitet, Ivans otillräcklighet och önskar att det vore annorlunda, att hon kunde bestämma över sitt liv. Men djuren måste tas om hand och någon måste också sköta hushållet. Rut är bra med korna som är hennes ögonstenar men Adina sköter hushållet bättre, kan baka och laga mat.

Uppväxten

Adina Elisabet Petersson föddes den 17 juli 1892 i Moheda socken strax norr om Alvesta i Småland. Hon var den andra av de fyra barnen: Rut, Adina, Ivan och Gerda som föräldrarna Alfred och Matilda Petersson fick mellan åren 1891-1900. Adina blev i vuxen ålder tillsammans med sin syster Rut omyndigförklarad på grund av psykisk sjukdom. Hon bodde kvar och arbetade utan lön på gården som brodern Ivan ansvarade för. Den direkta anledningen till utbrottet av psykisk ohälsa tycks ha varit spanska sjukan som hon drabbades av någon gång under åren 1918-1919 i 26 årsåldern. Hon hämtade sig men blev nervös och orolig och upplevde en förändrad verklighetsbild, något som djupt påverkade familjen. När Rut fick spanska sjukan vårdade Adina henne men klarade inte av påfrestningen utan blev sjuk igen och intagen ett halvår på mentalsjukhuset St. Sigfrid i Växjö. Även Ruts psykiska konstitution var bräcklig och hon drabbades av en psykos men vägrade att låta sig omhändertas av sjukvården. Hon var även i vuxen ålder hotfull mot resten av familjen men sällan mot andra då hon knappast aldrig lämnade gården. Rut gick hemma och jag minns henne från den andra sidan vår trädgårdsstenmur där hon gick och arbetade på åkern eller när hon satt på hölasets fjöl då de körde förbi vårt hus. Den yngsta systemen Gerda klarade sig från spanskan och eller den psykiska ohälsa som drabbat Adina och Rut. Hon gifte sig 1928 och flyttade med sin man från byn.

Omyndigförklaringen av Adina och Rut

Adina och Rut gick hemma och arbetade som de vara vana vid, tillsammans med sin bror och far under tiden fram till faderns död vid 73 års ålder, oktober 1935. Ägare till gården blev hustrun och modern Matilda som dog ett år senare, i november 1936. Då hade omyndigförklaringen redan skett på våren 1936. Ansökan om omyndighetsförklaring skedde någon gång under tidiga 1930-talet, en läkarundersökning gjordes i hemmet och bifogades ansökan. Beslutet om systrarnas omyndigförklaring togs i Växjö tingsrätt den 1 april 1936. Möjligen var det båda föräldrarna som med oro för gården och försörjningen, ha ansökt.³⁷ Om det fanns andra personer i bakgrunden som påverkade beslutet om ansökan finns det inga belägg för.

I patientjournalen 1936 efter läkarundersökning av Adina i hemmet står det:

Patienten som är ogift bor hemma hos sin moder, broder och en ogift syster. Ekonomiska ställningen tämligen god. Som ung, lugn, ordnad och arbetsför. År 1918 spanska sjukan. Därefter nervös och blev senare sinnessjuk varför hon vårdades å St. Sigfrids sjukhus 7/6 – 26/11 för psykos och depressiv. Upplevs tillfrisknad. År 1920 blev systemen nervklen varför pat. fick vaka mycket över henne. Blev då åter sämre.³⁸

Kanske var det tryggheten för de båda systrarna och brodern Ivan, att kunna bo kvar på gården, som spelade en avgörande roll. Genom systrarnas handikapp och nu medelålders skulle det bli svårt att hitta lämpliga äktenskapspartners. Adina var vid faderns död 44 år och utsikterna till giftermål små. När han var borta var det viktigt att de skulle få stöd och hjälp, få sin försörjning och leva ett någorlunda bekymmersfritt liv. Omsorgen om döttrarna och brodern måste varit en orsak till ansökan om omyndigförklaring. Dock var lagstiftningens intention att omyndigförklara för att den enskilde inte skulle ingå oförmånliga avtal (SFS, 1924:322) men den fungerar i praktiken reversibelt genom att den hindrade avtal och därmed gynnade en annan part. Föräldrarna hade genom sitt agerande gynnade sonen Ivan som blev ensam beslutsfattare över ekonomin och gården. Vid den tiden fanns inga tankar om att de kunde äga gården tillsammans eller ens att en eller två kvinnor kunde driva den. Trots att Adina liksom systemen Rut ägde en fjärdedel var av gården kunde de inte realisera sina drömmar eller önskningar. Brodern blev kvar på gården med sina systrar och om han hade gift sig, skulle försörjningsbördan kunnat bli tung.

Omyndigförklaringen tog bort den självständighet systrarna hade att förfoga över sitt arv. Maria Sjöbergs (2001) artikel tar upp traditionen av arvsrätt på landsbygden har varit selektiv till mannens förmån. Han har haft rätten att äga och driva egendomar. Ännu med en modernare lagstiftning fanns det vid denna

³⁷ Det finns ingen uppgift om denna ansökan.

³⁸ Landsarkivet Vadstena. Register över omyndigförklarade 1918-1951. SE/VaLA/03436/CII c/1. För att få ta del av uppgifterna kontrolleras 70-årsgränsen för sekretess.

tid, i praktiken en tydlig norm att söner var mer lämpade att ta bruka gården. Även om den moderna arvsrätten förespråkade lika fördelning mellan syskon gynnades sönerna vid ett köp av jordegendomen. Också Mats Morell (2001:26) påpekar detta:

På de enskilda gårdarna var husbondeväldet en realitet. Drängarna och pigorna i bondens kost var underställda bonden, hushållsföreståndaren, gården manlige huvudfigur. För bonden var en man.

Av tradition gick jordegendomar till äldste sonen eller till den son man hade. Kvinnor räknades inte som bönder. Detta gällde också Adina och hennes syster Rut.

Strukturella villkor

Sedan mitten av 1800-talet har man försökt fastställa antalet idioter/sinnesslöa i den svenska befolkningen. Redan 1840 fördes det bok över antalet sinnessjuka, dövstumma och blinda i de socknar där husförhör hölls. Genom husförhörslängderna kan man läsa om hur socknarnas invånare och deras läskunnighet och om de kunde sin bibel och katekes. I anteckningar står det läskunnig, svagsint, utfattig eller andra omdömen om församlingsborna vilket också var sockenprästernas skyldighet att anteckna. Den speciella folkräkningen som genomfördes var tionde år från 1860 genom utdrag ur husförhörslängderna gav information om antalet funktionsnedsatta. De ”lyten” som angavs var fallandesot, sinnessjukdom, idioti, blindhet, dövstumhet och döva, skriver Karl Grunewald (2009:266). Bakom begreppet idiot fanns omdömen som ”fånig, mindre vetande och enfaldig. Man skilde på idioter och ”andra sinnessjuka” där idioterna uppgick till drygt fyratusen och de sinnessjuka till det dubbla antalet.

Enligt folkräkningen 1890 skildes för första gången de sinnessjuka från de ”andesvaga”. Skillnaden bestod i att den sinnessjuka förut hade ”ägt sitt förstånds fulla bruk”. Den statliga andesvagsutredningen definierade sinnesslöhet med vilka led av ”sjuklig svaghet i själsförmögenheterna” och vilkas svaghet har varit medfödd eller uppkommit före puberteten. De sinnesslöa uppgavs vara 13176 till antalet eller 0,3 procent av befolkningen på ca 5 miljoner. Medicinalstyrelsen fortsatte med regelbundna inventeringar var tionde år. År 1914 uppgick antalet ”obildbara sinnesslöa i behov av anstaltsvård” i Sverige till 4528 personer. Knappt hälften av dessa fick institutionsvård vilket innebar vård vilken gavs på asyl, sinnessjukhus och i kommunernas fattighus. Barn kunde befrias från undervisning i skolan på grund av två saker: att de saknade ”erforderlig fattningsförmåga” eller var så fattiga att de inte behövde delta i undervisningen (Grunewald, 2009:267ff).

Psykisk ohälsa och sjukdom har länge inneburit att leva i samhällets utkant, förvisad till fattigdom, omyndigskap och förakt. Så länge som dessa människor inte stört sin omgivning och kunnat fungera i sociala sammanhang hade de i allmänhet lämnats i fred. Den första psykiatriska behandlingsanstalten i Sverige grundades i Vadstena runt 1820. Det har anknytning till Birgittinerklostret vars hospital omvandlades till en kuranstalt för psykiska sjukdomar. Det var starten och i mitten av seklet hade nio centralhospital grundats i Sverige. 1858 kom också den första lagen om psykiskt sjukas (sinnessjukas) behandling som i en upplyst tid, grundades på vetenskapliga metoder och en tro på att det var möjligt att bota. I lagen stadgades vilka kriterier som gällde för intagning och behandling av de sjuka. Tidigare var endast förvaring av den sjuke ett sätt att skydda samhället från det onda som drabbade den enskilda människan men som också skapade oreda och bröt mot normerna. Risker för andra eller för den egna personen, syn och hörselhallucinationer, utagerande beteende och hot fanns och finns fortfarande möjligheten till tvångsintagning. Många av dessa svårt sjuka sågs inte som behandlingsbara och kunde bli internerade under en livstid. Hårt arbete och gudfruktighet ansågs kunna bota mentala sjukdomar, promiskuitet och alkoholism (Dahlgren, 2013; Riving, 2013:166ff).

Orsakerna till en omyndigförklaring angavs i § 17, 1924 års lag. Psykiskt sjuka benämndes sinnessjuka eller sinnesslöa, ett starkt stämplande ord. Ordvalet visade på den låga status som de sjuka hade och på flera sätt blev också familjen drabbad. Lagtexten uttrycker att man inte räknade att den sjuke skulle kunna tala för sig:

[...] sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av själsverksamheten så framåt det må antagas att hans hörande skulle vara utan gagn.

Enligt 1970 års utredning (SOU 1970/67:24) ges dock den sjuke rätten att föra sin talan och kan förorda att ett biträde bevakar hans/hennes rätt i målet ”om han begär det eller om det eljest med hänsyn till omständigheterna finnes lämpligt”. Enligt lagens § 21 ska ett läkarintyg visas och lämnas in till rätten att den berörda personen som är föremål för omyndigförklaringen har ett sinnessillstånd som gör att han inte kan hantera sin ekonomi eller på normalt sätt ta del i samhället. Det fanns ingen skyldighet för den tilltänkte omyndigförklarade att inställa sig i rätten och det ”skulle medföra men eller fara”. Omyndigförklaringen innebar att den omyndige fick sin rättshandlingsförmåga i hög grad inskränkt, han/hon kunde inte ingå sälj- eller köpeavtal, inte heller rösta i allmänna val, axla politiska ämbeten eller förtroendeposter. Av nedanstående bild av röstberättigade 1941-44 är ett stort antal män och kvinnor förhindrade att rösta. Dubbelt fler av omyndiga/konkurs finns på landet än i staden vilket kan ha sin möjliga förklaring i ägande av fastigheter som lantbruk, större social uppmärksamhet och mindre tolerant omgivning.

Röstlängden visar hur fördelningen av röstberättigade på landsbygd och stad.

De icke röstberättigades fördelning efter *diskvalifikationsgrunder* sammanfattas här nedan efter tab. 2. När mer än ett hinder gällt för en person, har denne hänförs till det här och i tab. 2 först upptagna hindret. En utländsk medborgare, som erhöll full försörjning av fattigvården, har sålunda räknats som utlänning etc.

Diskvalifikationsgrunder	Landsbygden				Städerna				Hela riket	
	Män		Kvinnor		Män		Kvinnor		Antal	%
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%		
Utländska undersåtar . . .	1 721	7%	1 594	7%	4 180	36%	4 221	37%	11 916	18%
I konkurs eller omyndiga . .	6 788	30%	5 597	27%	2 791	23%	3 038	26%	18 149	27%
Fattigvårdsunderstödd . . .	18 487	61%	12 929	64%	4 915	41%	4 088	35%	36 969	54%
Samman	21 946	100%	20 120	100%	11 826	100%	11 442	100%	65 534	100%
Grund felaktig eller ej närmare angiven	36	—	28	—	5	—	7	—	76	—

Det kraftigast verkande hindret är det s. k. fattigvårdsstrecket, i synnerhet på landsbygden, där närmare två tredjedelar av de icke röstberättigade fallit för detsamma. I städerna är det närmast viktigaste hindret utländskt medborgarskap, men på landsbygden är det hinder, som utgöres av konkurstillstånd eller omyndighet, av större betydelse.

Bild hämtad från SCB, 2009.

En majoritet av den vuxna befolkningen fanns på landet (SCB, 2009).³⁹ Andelen icke röstberättigade var ca 1,8 procent.

År 1964 bemyndigade justitiedepartementet att tillkalla åtta sakkunniga (en kvinna och sju män) för att göra en översyn av förmynderskapslagstiftningen i föräldrabalken (SOU 1970:46, s 3). Den tidigare lydelsen angående ansökan att den skulle ske av "make och närmaste fränder" men också av den (o)myndige själv fick stå kvar i den nya ordalydelsen. Med fränder avses den tidigare familjen och släkten. Drygt tjugo år senare skulle denna översyn än en gång göras vilket

Tab. I. I röstlängd upptagna personer, valkretsvis, år 1940.

Valkretsar	Landsbygd		Städer		Summa	D ä r a v	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor		röstberättigade	icke röstberättigade
Kronobergs län . . .	44 062	40 917	6 092	7 661	98 732	96 880	1 852

Bild hämtad från SCB, 2009.

39 Tabellen är beskuren så att den endast visar Kronobergs län där familjen Petersson var bosatt.

resulterade i betänkandet SOU 1991:46 som ersatte omyndighetsförklaringen med förvaltarekap.

Fram till 1989 kunde personer fortfarande med psykisk sjukdom eller försvagad hälsa förklaras omyndiga. Omyndigförklaringen ersattes av förvaltarekap enligt nuvarande Föräldrabalk 11 kap 4§:

[...] om någon på grund av sjukdom, psykisk störning, försvagat hälsotillstånd eller liknande förhållanden behöver hjälp av bevaka sin rätt, förvalta sin egendom eller sörja för sin person, skall rätten, om det behövs, förordna god man för honom eller henne.

Härvid skall förmyndaren anses vara förvaltare med uppdrag att vårda den enskildes angelägenheter utan begränsning av uppdraget.

Trots att omyndigförklaring upphört innebär förvaltarekapet i princip samma sak, förvaltaren har fullständiga rättigheter över den enskilde, hans eller hennes ekonomi och annat som berör individens rätt att fatta självständiga beslut som enkla saker som att på egen hand utan tillstånd få mobilabonnamang, göra en resa, skriva brev och ta emot brev. Den person som står under förvaltare har dock en rättighet, att kunna rösta i allmänna val. En rapport från Timbro (Magnusson, 2013) tar upp problemen med förvaltarekapet som har en liknande konstruktion där den person som står under förvaltarekap behåller sina politiska rättigheter men förlorar sin ekonomiska självständighet.

Tidens normer och handlingar

Psykisk ohälsa och sjukdom har förr inneburit att människor fick leva så gott det gick ofta i samhällets utkant, inte sällan förvisade till fattigdom, omyndigskap och omgivningens hån. Så länge som dessa människor inte störde sin omgivning och kunde fungera i sociala sammanhang lämnades de i allmänhet i fred. Det så kallade onda som drabbar människan i form av kroppslig eller psykisk sjukdom, är ett svårhanterligt och komplicerat begrepp. Är det okända makter i görningen eller ett sociokulturellt fenomen?

Etnologen Lena Gerholms (1993) material bygger på åtta intervjuer i norra Tornedalen, en bygd där schizofreni är tre gånger vanligare än i övriga Sverige i artikeln Galenskap och djävulskap i antologin *Ondskans etnografi*. Hon har studerat folkliga förklaringar till sjukdomen, ej den vetenskapligt medicinska/genetiska. De två första förklaringarna härrör från Bibeln, arvsynden och besattheten av demoner och onda andar. Den tredje förklaringen, den psykosociala kan förstås i tankar om kulturen som starkt påverkande på enskilda människors hälsa (Gerholm, 1993:103ff). Tankar om *arvsynden* innebär att det tidigare generationer har förbrutit får ättlingen sona med olycka eller sjukdom och härrör från syndafallet.

En annan folklig förklaring till psykiska sjukdomar är *besattheten* vilket innebär att bli bunden till ett ont väsen som styr och kontrollerar den sjuke och som endast kan upplevas av denne. Där förekommer både syn och hörselhallucinationer av imaginära personer, onda andar, demoner och djävlar. Även i bibeln förekommer begreppet besatthet men Gerholm menar att det är sjukdomens symptom som gett upphov till föreställningen om syndafallet.

En tredje förklaring som Gerholm (1993:109ff) lyfter fram är den psykosociala. Omständigheterna i kulturen kan bidra till detta genom motstridiga normer och föreställningar. Enligt Gerholm fanns det i det tornedalska samhället en motsättning mellan starkt kontrasterande normsystem: laestadianismen och kommunismen, de svenska och finska språken, svensk och finsk kultur. Det laestadianska dubbla budskapet föreskrev till exempel total avhållsamhet före äktenskapet men som gifta förväntades paret avla många barn. Denna kulturella tudelning och motsättning kunde yttra sig i en schizofren splittring hos särskilt känsliga personer.

Lena Gerholms slutsats är att handlingar som bryter mot normen är oroväckande och uppmärksammade och ingår i den folkliga diagnostiseringen och bedömningen av den sjuke. Det är primärt inte de tankar eller subjektiva upplevelser som den sjuke har, utan hur beteendet förändras. Detta illustreras tydligt vid en jämförelse av de båda systrarna. Adina var sällskaplig, visade känslor öppet och var vänlig. Hon kunde resonera och fungera förnuftigt när hon mädde bra. Det levande och dynamiska hos henne slog sen, i den sjuka fasen, över i en överdriven social aktivitet i byn och i grannbyarna där hon sa ”sanningar” till folk. Sanningar som bröt mot normen om vad som var accepterat att kommentera eller säga. Rut var inbunden, butter, hotfull mot familjemedlemmarna, hade vanföreställningar men höll sig hemma på gården och där brodern fick ta de första stötarna. I sin psykotiska fas hade hon ett utagerande sätt men hon stannade i huset och på gården. Det var inte Rut som tvångsintogs utan Adina som inte var hotfull mot någon, sökande sociala kontakter, men drev omkring i skogen med spontana besök i hus och hem. Ruts förmodligen större behov av vård visar sig i det dokument som läkaren skrev vid bedömningen 1936 där hon vägrade att låta sig vårdas på St. Sigfrid sjukhus:

Patienten är ogift och bor i föräldrahemmet tillsammans med modern, brodern och en ogift syster. Ansökan om vård å St. Sigfrids sjukhus inlades men plats kunde ej beredas henne på sjukhuset varför hon måste vårdas i hemmet ibland med 3-4 personers övervakning. Hon var då häftig och våldsam, slog sönder fönster och hotade omgivningen. Patientens är kraftigt byggd. Väl utvecklad muskulatur. Friskt utseende. Hon tillåter ingen kroppsundersökning utan skriker och svär när man begär och få lyssna på hennes hjärta. Hon visar sig mycket förargad över mitt besök, misstänker att jag ska ”inspärta henne”. Skäller ut undertecknad fullständigt och hotar att ge mig ordentligt med stryk. Visar sina knutna nävar och muskulösa armar framför mitt ansikte. Omtalar att hon är förföljd av olika män och grannarna. Tror att alla män vill förföra henne och ”driva osedlighet men henne”. Hallucinerar för hörseln. Hör ”anden tala”. Vill ej omtala vad de andra rösterna säga. När patienten är förargad vägar ingen säga henne emot. Har vid flera tillfällen slagit systemen och brodern.

Enligt de båda läkarbedömningarna av Adina och Rut, är det lätt att konstatera att Adina var den som hade en medvetenhet och insikt om sina svårigheter och som uppenbarligen led av dem. Trots det var det Adina som tvångsintogs och inte systemen som visar ett hotfullt och psykotiskt drag. Handlingar som de båda utför betraktades som onormala men Ruts handlingar riktar sig till en familjemedlem vilket inte Adinas handlingar gör. Adina är inte hotfull men verbalt utagerande mot andra och det väcker krav från omgivningen att hon bör bli intagen på sjukhuset.

Sjukdom eller originalitet

Etnologen Lynn Åkessons (1991) *De ovanliga* är bygdeoriginal, människor som sticker ut från det normala, som går sina egna vägar, som syns eller hörs, har andra vanor och erfarenheter. De flesta hon intervjuade var ogifta män, kvinnor smälte in bättre i bygemenskapen, höll sig mycket i hemmet och var inte på samma sätt synliga som ensamboende män kunde vara. Kvinnor hade sina plikter i hushållet, arbetet med matlagning, tvätt, klädvård, vävning, djurhållning och slakt och hade, skriver Åkesson (1991:44), en återhållande effekt. De fick anpassa sig till den omgivning där de levde, tillsammans med andra. De hade få chanser att leva ensamma om de inte ägde jord och hade ett eget boende. Kvinnor som hade egen försörjning kunde liksom män lättare odla sina egenheter. Både kvinnor och män föraktades eller skrattades åt när de var annorlunda, högljudda, sa fel saker, inte skötte sitt hem eller sin hygien, de stack ut för mycket. Män kunde man skratta åt och ändå acceptera men kvinnans plats var att ta hand om andra, gamla, sjuka, barn och hålla hemmet i ordning. En kvinnas uppgift var den ordningsammans. Att det finns så få kvinnliga original, skriver Åkesson, beror till stor del av social struktur och könsrollsmönster.

Lena Gerholm (1993:111) påpekar Också handlingen som bedömningsgrund för hur man uppfattas, som original eller sjuk. Psykiskt sjuka på den tornedalska landsbygden fortsatte att vara en del i gemenskapen i bygden snarare än utstötta. De sågs som lite egna eller "eljest", accepterades och levde sina ofta som särlingar, där de försörjde sig med tillfälliga arbeten i skogen, dagsverken på lantbruken i trakten, fiske, slöjd, bärplockning och liknande. Det var viktigt att sköta sin ekonomi och sitt hem, hålla sig prydlig och ta väl hand om djuren, då man hade något, och stapla veden ordentligt. Till och med så enkla saker som att tända och släcka ytterlampan på rimlig tid var ett tecken på att allt stod rätt till.

Även i min hemby sågs de två systrarna som annorlunda, men Adinas uppträdande, försvinnande från hemmet och vandringar i skogen med besök i andra byars gårdar och hus, störde och bidrog till uppmärksamheten vilket tvingade fram en tvångsinskrivning. Adina hade en, kanske för nära relation med oss i byn, och när hon hade sina tvångsperioder besökte hon aldrig hemmen i

egna byn. Men vi som bodde nära henne visste hur det var fatt. Rykten sprids snabbt i små byar.

Året är 1959. Vi äter kvällsmat. Det knackar, dörren till köket öppnas och Einar Johansson kommer in. Einar har en gård i byn precis som vi. Han är kyrkvärd och förmyndare för flickorna Rut och Adina.

”God dag”, säger han och vänder sig till pappa som sitter vid andra änden av bordet. ”Kan du Fritz hjälpa till att söka efter Adina. Hon måste komma in till sjukhuset. Hon har försvunnit men är nog utåt skogarna så vi måste hitta henne. Annars får vi gå skallgång.”

”Så tråkigt”, säger mamma. ”Är hon sjuk nu igen? Det var inte längesen hon var inne.”

”Ja”, säger Einar saktmodigt och allvarligt.

”Vilka mer är det som ska med och söka?” undrar mamma som inte vill avsluta samtalet. Jag vet att hon tycker om Adina och att det är sorgligt.

Pappa skakar på huvudet, det betyder *stackars människa!* ”Jag ska bara ta på mig ytterkläder och stövlar så kommer jag med.”

Adina hittades och transporterades in till Sankt Sigfrids mentalsjukhus i Växjö. Där stannade hon några månader. Jag tyckte synd om henne men hoppades att hon ska komma hem snart. Så en dag hörde jag mamma säga att hon var hemma igen.

”Hon ska vara bra nu”, sa mamma. ”Så vi får väl se.” När vi träffar henne jag ser att det är något i hennes blick som är annorlunda. De gröna ögonen har en speciell glans som jag inte sett förut, de är vilda, medan andra vuxnas ögon är lugna. Jag hörde att mamma och pappa pratade om henne att hon nog inte är riktigt frisk och de säger att hon är så finurlig så hon lurar läkarna att skriva ut henne. ”Hon lurar dom som ingenting”, säger mamma. Mormor sitter på en stol i köket och håller med.

Alla i byn vet hur det står till, vi ser om hon är frisk eller om hon är sjuk. Det är hennes ansikte och att hon inte stannar hemma utan går till folk i vår by och i andra byar och pratar, säger sanningar som de inte vill höra. Hon går i skogarna i trakten. När hon blir trött och hungrig går hon in i någons stuga kanske för att få en kopp kaffe och en smörgås. Hon ser minsann vad folk går för och hon säger det också! Det går inte att lura henne. Så blir det dags att få in henne till sjukhuset igen. Jag förstår inte vad det är för fel på henne och önskar att hon ska bli frisk och komma hem igen och som vanligt ta oss till de fina kantarellställena som bara hon känner till eller stå och prata med oss nere vid stugan.

Hon kom hem igen efter flera månader men hon var ändå inte riktigt som hon brukade vara, den glada och omtänksamma. Vi såg henne inte så ofta, utan höll sig på gården och arbetade som vanligt i jordbruket. Brodern Ivan blev sjuk i Parkinsons sjukdom och fick allt svårare att klara arbetet. Grannarna hjälpte till med de tyngsta arbetena men i längden blev det ohållbart. Båda systrarna blev alltmer osynliga. Det blev aktuellt med att sälja gården och det var min familj som hade förköpsrätt på grund av närhetsprincipen och den rationaliseringspolitik som blev aktuell på 1960-talet. Ägor gränsande till varandra hade förtur av förvärv av jordegendomar i syfte att få bärkraftiga jordbruk (Flygare & Isacsson, 2003).

Det gula huset i backen ser vi från vårt. Deras åkrar gränsar med en stenmur till vår trädgård bakom huset. Rut går där med en räfsa för att få ihop några strån. Hon ser upp om någon av oss är i trädgården muttrar för sig själv, kastar mörka blickar. Adina har jag inte sett mycket av sedan hon kom hem från sjukhuset. Jag går i skolan och får andra intressen. Jag hör av

mamma och pappa att det har blivit påfrestande för dem, Adinas tillstånd pendlar mellan friskt och sjukt. Hon är hon inne på sjukhuset i perioder och hemma när hon är stabil och klarar det dagliga livet. Adina kommer att flytta tillbaka till faderns barndomsby i Asa. Där finns en liten stuga som förmyndaren ordnat med och som hon kan bo i. Arvet efter föräldrarna har nu genom förmyndarens försorg kunnat användas.

Det har blivit tungt för Ivan som har ansvar för hela gården och han är inte längre så stark, det syns på den tunna gestalten, ryggen som kutar. Han är född 1895 och nu 67 år, pensionär och orkar inte med kroppsarbetet. Rut finns där men även hon är nu över 70 år. Ändå tar hon hand om djuren, mjölkar, ger, hönsen säd och snäckskal för att de ska värpa ägg med bra skal. Ivan darrar i hela kroppen på grund av sin sjukdom. Rut hade skrikit och slagit honom med en kätting när han sålt deras kor till slakt. Hennes djur, de hon har kärast i världen. Ivan kan inte annat göra. Det är dags att korna går till slakt. Gården måste säljas. Ingen av dem kan hindra att detta sker.

Lösöreauktionen blev välbesökt. Adina hade då redan flyttat till Asa men tog sig de fyra milen till hemmet. Hon ropade in många saker som hon ville behålla och ha i sitt nya hem. Hur det löstes ekonomiskt är dock inte klarlagt.

Ivan berättar att hon ska flytta till stugan i Asa och vara för sig själv, så får hon sin del av gården. Hon längtar och kommer inte att sakna Kättilstorp där så mycket svårt har hänt, hennes föräldrars död, hennes och Ruts sjukdomar och Ivan och Einar som bestämt över hennes liv. Allt det ska hon nu få slippa och hon längtar efter stugan i Asa, som ska bli hennes egen. Där kan hon leva bättre.

De sista åren

Syskonen skingrades. Ivan flyttade till sin yngsta syster Gerda i Strömsnäsbruk och där han levde till 1983. Rut fick en plats på ett äldreboende i Växjö kommun där hon fick adekvat medicinering. Hon avled 1976. Adina flyttade till Asaryd, till en stuga som köpts till henne. Ivan hade köpt stugan under 1950-talet enligt Margit Pettersson.⁴⁰ År 1962, några år innan gården såldes fyllde hon 70 år. Nu äntligen hade hon fått sitt eget hem, hon hade redan rätt till ålderspension. Adinas stuga låg endast några hundra meter från Margits och hennes mans gård. De hade jordbruk med mjölkkor och ibland gick Adina till deras lagård på kvällen och lade sig att sova på foderbordet hos korna. På morgonen hittades hon där men gav ingen förklaring. Hon orsakade ingen skada eller störde djuren. Gick dit tyst och stilla och återvände hem tidigt på morgonen, de flesta gånger innan Margit och hennes man kom för att mjölka.

Hennes omyndigförklaring hävdades aldrig enligt uppgift (Växjö kommun, 2015). Däremot fick hon en ny förmyndare och efter det, ännu en, den sista en kvinna som ofta besökte och tog väl hand om henne de sista åren då hon var

⁴⁰Samtal med Margit Pettersson, Asaryd. Jag besökte Margit, 95 år, i Asaryd den 25 april 2015.

Adina t h. i Asa med två vänner.

bosatt på äldreboendet Väreudsgården i Lamnhult. Adina avled år 1979. När de tre syskonen avlidit förenades de i familjegraven på Dänningelanda gamla kyrkogård, i den socken som Kättilstorp tillhör och där de levte sina vuxna liv.

Relevans för en modern tid

Den medvetandehöjning som Karin Widerberg (1995) skriver om har blivit uppenbar under arbetet med att skriva om Adinas och Ruts livsöden. De samhällskrafter som ville ordna ett gott samhälle men där enskilda fick betala ett högt pris, ofta ovetande om vilket motstånd som finns, har på ett påtagligt och plågsamt sätt blivit synliga. Kombinationen av den *renhetsälskande ideologi* som växte fram på 1930-talet och som i Sverige fick sitt uttryck i boken *Kris i befolkningsfrågan* (Myrdal, 1935) med *patriarkaliska strukturer där män hade makten och kontroll över hushållet och traditionella värden* om män och kvinnors ägande, var de tre mäktiga krafter som Adina och Rut hade mot sig.

Myrdals (1935) bok fick ett starkt inflytande på den tidens socialpolitik och värderingar om ett hur man bygger ett rent och moraliskt samhälle. Deras synpunkter på hur samhället skulle handskas med ”sinnesslöa” och moraliskt lastbara personer togs väl emot och ledde bland annat till omfattande steriliseringar av kvinnor, långt in på 1950-talet.

Traditionellt hade kvinnor så långt som in på 1960- och 1970-talet varit bundna på olika sätt till gården ofta som hemmafruar och hjälpredor på gårdarna. Gifta kvinnor fanns inte ens med i yrkesstatistiken i lantbruken långt fram mot 2000-talet (Flygare & Isacson, 2003). Kvinnor har haft svårt att etablera sig och verka i manliga näringar. Fortfarande är kvinnor på landsbygden i viss mån

åsidosatta i jämförelse med män men kvinnors ekonomiska oberoende har ökat genom en alltmer differentierad arbetsmarknad och möjligheten att bedriva egna jordbruk även om det fortfarande finns en föreställning att det är mannen som är bonden.

Patriarkaliska strukturer, skriver Ekerwald (2002:163; Florin, 2001), som gynnar män och missgynnar kvinnor ekonomiskt, blir sällan ifrågasatta. Kvinnan blir förvisad till hushållet och omsorgen. Här kom brodern att ensam styra och fatta alla ekonomiska beslut som rörde gården och hushållet, ända ner till en enstaka grisfoten i Kålesbussen och den andra mannen, förmyndaren, som hade samhällets förtroende och fattade beslut vilka grundades på manliga värderingar och lantliga traditioner. Av gammal hävd, bölds- och arvsrätt var jorden och dess ekonomi förbehållen männen: fäder, bröder och söner (Florin, 2001).

Är omyndigförklaringen av systrarna Adina och Rut något som kan ha bäring för andra i samma situation? Ja, jag är övertygad om det. Den gamla lagstiftningen med omyndigförklaring av vuxna med funktionsnedsättningar, sjukdom eller ålderdom blev belastad med dåligt rykte och en ny lagstiftning 1989 kom att ersätta den. Från att vara omyndig i alla aspekter av livet har det kanske öppnats en litet ljus för dessa människor som bedöms vara ur stånd att handha sociala och ekonomiska rättigheter. Förvaltarskap har ersatt omyndigförklaringen. Den som är satt under förvaltarskap har numera rösträtt men i övrigt är beroende av sin förvaltare i alla andra avseenden. Många enskilda fall vittnar om ett påtagligt beroende av förvaltaren som självständigt skriver den omyndiges namn, förfogar över dennes ekonomi in i minsta detalj. Förvaltare kan, om det missbrukas, påverka den omyndiges relationer till släkt och vänner. Förvaltarskapet kan dock vara till hjälp, utgöra en trygghet i flera situationer där det är svårt för den omyndige att själv fatta beslut. Men trots samhällets välvilliga intentioner innebär det ändå påtaglig personlig inskränkning, en slags social och ekonomisk husarrest för den vuxne som är satt under, förr som nu, förmyndare och förvaltarskap.

Referenser

- Dahlgren, E. F. (2013) *Fallna kvinnor. Om när samhällets botten skulle lära sig veta hut*. Stockholm: Forum
- Ekerwald, H. (2002) *Varje mor är en dotter. Om kvinnors ungdomstid på 1900-talet*. Lund: Brutus Östlings Förlag Symposium
- Florin, C. & Kvarnström, L. (red.) (2001) *Kvinnor på gränsen till medborgarskap. Genus, politik och offentlighet 1800-1950*. Stockholm: Atlas Akademi
- Flygare, I. A. & Isacson, M. (2003) *Jordbruket i välfärdssamhället 1945-2000*. Ingår i serien Det svenska jordbrukets historia. Stockholm: Författaren och Natur och Kultur/LT Förlag
- Gerholm, L. (1993) Galenskap och djävulskap. En jämförelse av tre förklaringar till schizofreni. Ur *Ondskans etnografi*. Stockholm: Carlsson
- Grunewald, K. (2009) *Från idiot till medborgare*. Stockholm: Gothia Förlag
- Hedenborg, S. & Wikander, U. (2003) *Makt och försörjning*. Lund: Studentlitteratur
- Holmlund, S. & Sandén, A. (red.) (2013) *Usla, elända och arma. Samhällets utsatta under 700 år*. Stockholm: Natur och Kultur
- Hirdman, Y. (2001) *Genus. Om det stabila föränderliga former*. Stockholm: Liber
- Larsson, Betty, eftertr. Wexjö. Adina Petersson. Bild s 49, ca 1905
- Magnusson, L. (2013) *Omyndigförklarad! En rapport om kommunala byråkrater, gode män och rätten till självbestämmande*. Stockholm: Timbro
- Morell, M. (2001) *Jordbruket i industrisamhället 1870 – 1945*. Ingår i serien Det svenska jordbrukets historia. Stockholm: Författaren och Natur och Kultur/LT Förlag
- Myrdal, A. & Myrdal, G. (1935) *Kris i befolkningsfrågan*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag
- Olsson, L (2001) Den vita piskan. Ur Liljewall, B., Niskanen, K. & Sjöberg, M. (red.) (2001) *Kvinnor och jord. Arbete och ägande från medeltid till nutid*. Serien Skrifter om skogs- och lantbrukshistoria 15. Stockholm: Nordiska museet
- Riving, C. (2013) Den olyckliga änkan på Lunds hospital. Ur Holmlund och Sandén: *Usla, elända och arma. Samhällets utsatta under 700 år*. Stockholm: Natur och Kultur
- SCB Historisk statistik för Sverige Del 1. *Befolkning* Andra upplagan 1720-1967
- SCB. *Riksdagsmannavalen åren 1937- 1940*. Digitaliserad av Statistiska centralbyrån (SCB) 2009 [http://www.scb.se/H/SOS%201911-/Valstatistiken/Riksdagsmannavalen%20\(SOS\)%201909-1968/Valstatistik-Riksdagsmannavalen-1937-1938-1939-1940.pdf](http://www.scb.se/H/SOS%201911-/Valstatistiken/Riksdagsmannavalen%20(SOS)%201909-1968/Valstatistik-Riksdagsmannavalen-1937-1938-1939-1940.pdf) [2015-11-01]
- SFS 1924:322 Lag (1924:322) om vård av omyndigs värdehandlingar <http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Lag-1924322-om-var-d-av-omyn-sfs-1924-322/?bet=1924:322> [2015-11-01]
- SFS 1949:381 Lag (1988:1251) om ändring i föräldrabalken <http://www.notisum.se/rnp/sls/fakta/a9490381.htm> [2015-08-25]
- Sjöberg, M. (2001) Släkt, kön och egendom. Ur Liljewall, B., Niskanen, K. & Sjöberg, M. (red.) (2001) *Kvinnor och jord. Arbete och ägande från medeltid till nutid*. Serien Skrifter om skogs- och lantbrukshistoria 15. Stockholm: Nordiska museet
- Sommestad, L. (1992) *Från mejerska till mejerist. En studie av yrkets maskuliniseringsprocess*. Lund: Arkiv
- SOU 1970:67 *Förmyndarskap*. Stockholm: Justitiedepartementet
- SOU 1991:46 *Handikapp Välfärd Rättvisa* <http://www.regeringen.se/content/1/c6/03/31/52/b46fbcab.pdf> [2015-08-25]
- Växjö kommun (2015) Kommunarkivet
- Widerberg, K. (1995) *Kunskapens kön*. Stockholm: Norstedts
- Åkesson, L. (1991) *De ovanligas betydelse*. Stockholm: Carlsons förlag